

Sansning, tid og tro

Kunst og indretning i folkekirken, 1900-2020

*Af ph.d.-stipendiat, mag.art i kunsthistorie
Miriam Have Watts*

Forbindelsen mellem kirken og kunsten tegner historisk set det ældste mæcenforhold i den vestlige verden og er et komplekst parløb, der fortsat giver anledning til samtale, diskussion og stridigheder: Ligesom kunsten kan fungere som samlende element i kirkerummet, lige såvel kan den forstyrre, når den ikke føjer sig ind i vores forventninger til oplevelsen af stedets historie og formål. Spørgsmålet er, hvad der er på færde, når den nyere kunst møder traditionen og den overleverede ikonografi inden for rammerne af en arkitektur, der typisk også er af ældre dato. For hvilke valg er truffet på hvilken baggrund og med hvilke hensigter og forventninger, når den enkelte kirke (ny)indrettes og beslutninger som renovering, omplacering eller udskiftning af inventar og udsmykning forandrer det historiske rum?

Resultaterne af de mange møder, der findes på tværs af historien i kirkens indre, kan være overraskende og tankevækkende, de kan opfattes som vellykkede, mislykkede, ligegyldige eller provokerende – og alt derimellem, afhængigt af øjet, der ser. Ud af opdateringerne af det liturgiske inventar opstår eksempelvis ofte umage par, når et nyere alterbillede indsættes i en gammel ramme, som

måske allerede befinder sig i en endnu ældre arkitektur. Den form for materiel sammenknytning af tid forsøges typisk medieret ved en ny farvesætning, der strækker sig til det øvrige inventar for at forbinde rummets forskellige elementer og materialer. En illustration af det greb kunne være Per Kirkebys oliemaleri fra 2004 med Gethsemane Have som motiv i barokaltertavlen fra 1765 i Sct. Mortens Kirke i Randers fra o. 1500 [fig. 1, se næste side]. Et påfaldende og generelt træk for modtagelsen af den nye type forandring er, at det inden for den nyere kunsthistorie typisk er det modernistiske maleri, der er blevet bemærket, mens relationen til den ældre tavle og dialogen med omgivelserne ofte negligeres. Ligeledes overses til tider det helt fundamentale forhold, at fornyelsen er blevet til og er udformet ud fra en idé og bestemt overbevisning om det menneske eller den menighed, i hvis tilstedeværelse og *nu* betydningen af værk og omgivelser samler sig.

Tradition og fornyelse

Mit projekt kiler sig ind i netop dette (spændings)forhold mellem tradition og fornyelse med en undersøgelse af, hvordan billedkunst og indretning har udviklet sig i den danske folkekirke siden

Fig. 1. *Gethsemane Have*, alterbillede, olie på lærred, 2004, Per Kirkeby. Indsat i tavle fra 1765, Sct. Mortens Kirke, o. 1500, Randers. Foto rekvireret fra kirken.

1900-tallets begyndelse. Mit fundament er kunsthistorisk, horisonten er teologisk, kirke- og åndshistorisk, og det, der kitter mit arbejde med stoffet sammen, er det antropologisk tonede spørgsmål om, hvordan tænkning om mennesket reflekteres i kirkerummet i konkret, indretningsmæssig og billedkunstnerisk form. Det er et spørgsmål, som endnu ikke er stillet dybdegående og konsekvent til det materiale, der placerer sig i 1900-tallets sammenhæng frem til i dag. Derfor udstikker det min vej ind i det mangefacetterede og tværfaglige felt, som udgør omgivelserne for den enkelte kirkes indretning og udsmykning.

Projektet lægger sig således i forlængelse af og trækker på vigtige erkendelser og viden i den aktuelle, interdisciplinære forskning. Til grund for undersøgelsen ligger bl.a. forskningen udført af ansatte på Afdeling for Kirkehistorie ved Københavns Universitet, ligesom storværket *Danmarks Kirker* (1933-), med tilhørende fagordbog og registre over den materielle kirkekultur fra middelalderen til i dag, er en uundværlig kilde for arbejdet. Min undersøgelse er desuden i nær dialog med de resultater og metoder, som fremlægges af det tværinstitutionelle forskningsprojekt *Sanselighet og transcendens* (2007-2015), publiceret i 2015, og centralt for mine studier er også det ligeledes interdisciplinære forskningsprojekt *In-visibility. Visibility and Transcendence in Religion, Art and Ethics* (2010-2013), publiceret i 2020. Den nyere forskning i reformationens religiøse og samfundsmæssige betydning, som Reformationsjubilæet bl.a. indrammede, informerer selvsagt også projektet.

Ovennævnte kort opridsede forsk-

ningsindsatser anskueliggør de to gensidigt afhængige områder, som mine studier fordeler sig på: et konkret, materielt spor, der overordnet set knytter sig til *billedet* i bred forstand – og et spor, der fortrinsvist tegner sig som *tekst*. Begge har i projektets sammenhæng deres dybeste rødder i Bibelens mangfoldige univers af sprogligt formidlede motiver og symboler, og begge åbner principielt set for et milevidt stof bestående af fortolknin-ger, udlægnin-ger og diskussionspunkter, iblandt hvilke undersøgelsen skal navigere sit arbejde med de receptionshistoriske perspektiver på opfattelsen af mennesket som individ og som del af det evangelisk-lutherske kirkeliv. Parallelt ad billedets og tekstens vej afsøger projektet nogle af de forventninger, der siden år 1900 kommer til udtryk omkring folkekirken og dens funktioner: Hvordan har man på forskellige tidspunkter i perioden søgt at balancere et behov for genkendelighed i form af historiens kontinuitet og tradition i kirkens indretning og kunst med et tilsvarende behov for genkendelighed i form af aktualitet og det at kunne spejle sig i samtidens formsprog?

Tekstens udtrykte billede?

Eksempelvis undersøger projektet kirker som den nyromanske Ravnebjerg Kirke på Fyn, hvis enkle indretning i skønvirke-stil daterer sig til 1902 ligesom kirken – og måske forlænger både den fjerne og den nære histories formsprog hen over tærsklen til et nyt århundrede. Undersøgelsen skal også til kirker som Voel Kirke nær Silkeborg fra 1876, hvor Jais Nielsen i 1938 har udfoldet dramaet i *Johannes' Åbenbaring* på altervæggen – med det ukonventionelle valg af motiv, som

måske forbinder sig til nogle af mellemkrigstidens opbrud og tidens religiøse og kunstneriske søgen. [fig. 2]

Tilsvarende kan de mulige sammen-
gænge afsøges i 1950'ernes debatter om
menneskets plads i kristendom og forny-
else til en nydisponering som Mogens
Kochs næsten konceptuelle altervæg
og alternative indretning i 1952-1954 i
Lillerød Kirke, Allerød, fra 1100-tallet:
Guldaldermaleren J.L. Lunds altertavle
med motivet *Englen på den tomme sar-
kofag* fra 1847 blev af arkitekten erstattet
af en panelvæg med diskrete kors og et
gudsord, og alterbordet blev flyttet ud for
at stå med kortsiden mod menigheden i

en fysisk og betydningsmæssig omkalfat-
ring af rummet.

Et andet udtryk for 'menneskets rum'
udfoldes senere og med stor bogstavelig-
hed i eksempelvis Kastrup Kirke fra 1884
på Amager, og baggrunden bør afsøges
for, at Svend Wiig Hansens ekspres-
sive og komplekse kobling af ikonografi,
kunsthistorie og samtidens trusselsbil-
leder med den radikale totaludsmykning
Det sårede menneske i 1973-1974 finder
vej til det historicistiske rum. [fig. 3] Li-
geledes vil projektet kaste lys over det af-
dæmpede og introspektive, som synes at
være træk, der vinder frem i fornyelserne
af kirkerummene sidst i 1900-tallet: Et

Fig. 2. *Johannes' Åbenbaring*, altervæg, kalkfarve på puds, 1938, Jais Nielsen. Voel Kirke, 1876, Silkeborg. Foto: Juul Fotografi.

Fig. 3. *Det sårede menneske*, udsnit af alterparti, relief i aluminium, 1973-74, Svend Wiig Hansen. Kastrup Kirke, 1884, Amager. Foto: Miriam Watts.

alterparti som det i Kgs. Lyngby Kirke, nyindrettet i 2011-2012, kan inddrages på baggrund af sit udtryk og sin indplacering i kirkerummet, men også med opmærksomhed på kunstneren Christian Lemmerz's opfattelse, at "Kunst er totalt tavs, samtidig med at den forhåbentlig siger os noget. Det er jo et paradoks. For mig åbner kunsten sig først, i det øjeblik man får lov til at betragte den langsomt. Stille." (Kristeligt Dagblad 2009) De refleksioner over den langsomhed og ordløshed, som søges formidlet i værket, kan analysen forbinde til hans fornyelse

af alterpartiet, som betød udskiftningen af den forhenværende højrenæssance katekismustavle med motivet *Den sidste Nadver* af C.W. Eckersberg tilføjet som storfelt i 1829. Baggrund og dialogisk element i Kgs. Lyngby Kirkes indre er hvælvenes rige udsmykning med kalkmalerier, der har været medbestemmende for enkeltheden i formgivningen af det nye alterbord: I stedet for katekismustavlens relativt kontrollerede narrativ står nu en monumental sten, udhugget som en draperet blok, hvis raffinerede trompe l'oeil er konkret og figurativt, men også

rummer en vis abstraktion i kraft af marmorklædets rytmiske fald over det, der både er bord og sarkofag og således peger på det skjulte og tilslørede i det synlige og fysiske. [fig. 4] Med kunstnerens egne ord om udsmykningsprojektet er der søgt et spil mellem illusion/ikke-illusion, som i alterpartiet som helhed skal afspejle en almindelig og dagligdags tro

og tvivl. Måske en tidstypisk åbenhed i den betydningsdannelse, hvis kerne bag de varierede udtryk stadig er en grundlæggende videreførelse af historie og konvention.

Eksemplerne her beskriver på forskellig vis yderpunkter, hvor udsagnene i kirkerummet spænder fra det afdæmpede og subtile til en høj og klar tale, og de tegner

Fig. 4. Koret med alterbord i marmor (statuario), 2012, Christian Lemmerz, Kgs. Lyngby Kirke. Foto: Katrine Lypart.

som udpluk af et stort materiale selvsagt ikke et tilstrækkeligt nuanceret billede af bevægelserne og forandringerne i indretningen og kunsten i folkekirken siden år 1900. Med sit spænd over 120 års teologi og kirkeliv og de omkring 2300 fungerende kirkebygninger geografisk spredt over landet skal projektet favne et stort og diverst materiale for at kunne sætte fokus på et mindre antal cases, der så vidt muligt må betragtes som sigende, hvis ikke repræsentative, for perioder, lokaliteter, udsmykningstyper og tænkning. Parallelt med feltarbejdet ligger fordybelsen i tekst og teori, så bevægelsen ikke går fra enten billede til tekst eller vice versa, men analyserne så vidt muligt fungerer gensidigt åbnende og kata-

lyserende med det oplagte, men til tider oversete, grundforhold for øje, at billede og tekst bliver til i mennesket i historien. De taler ind i, med og imod en baggrund og en tradition – de udspringer af tid og tænkning og kommer stadig til orde på forskellig vis og med vekslende klarhed for synsvinklen af i dag.

Projektet er blevet til i samarbejde mellem Københavns Universitet, Teologisk Fakultet, Afd. for Kirkehistorie og Nationalmuseet, Danmarks Kirker. Vejledere er lektor, ph.d. Anna Vind og redaktør, dr.theol Martin Wangsgaard Jürgensen. Projektet er finansieret af Ny Carlsberg Fondets pulje til Kunstvidenskabelig forskning og af de to institutioner.

European Crisis and Reorientation

**Open international workshop on Karl Barth's
Der Römerbrief in the cultural and intellectual context
of post WWI Europe**

Tid: torsdag den 28. oktober til lørdag den 30. oktober 2021

Sted: Det Teologiske Fakultet

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi/CEMES